

İNSAN ALLAH İLETİŞİMİ VE TEVESSÜL

Berat SARIKAYA*

Özet

İslam'ın en temel esaslarından biri tevhid prensibidir. Tevhid, İslam inanç sistemindeki Allah tasavvurunun en önemli niteliğidir. Tevhid prensibi, insan-Allah ilişkisinin de temelini oluşturur. İslam inanç sisteminde insan-Allah ilişkisinin teşekkülü ve tevhid esasının korunması çok önemlidir.

İnsan-Allah ilişkisi, bazı özel durumlar – nübüvvet gibi – dışında ancak dua vasıtasıyla tesis edilebilir. İslam, insanın Allah ile dua yoluyla doğrudan iletişime geçebileceğini ilan eder. Bu anlamda insanın Rabbi'yle iletişimi, başka varlıkların aracılığına (tevessül) ihtiyaç olmadan gerçekleşir. İslam düşünce tarihinde ve özellikle Kelam ilminde, tevessülün tevhid prensibine aykırı olup olmadığı tartışılmıştır. Bu çalışmada, tevessül konusundaki tartışmalar ele alınarak İbn Teymiyye eksenli bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Allah, tevhid, aracılık, dua.

THE COMMUNICATION BETWEEN HUMAN AND GOD & TAWASSUL

Abstract

One of the most fundamental pillars of İslam is tawhid principle. In Islamic belief system tawheed is the important quality of the concept of God. The principle of tawheed is the foundation of human-God relationship. In Islamic belief system, the formation of the human-God relationship and preservation of monotheism is very important.

Man-God relationship except some special cases-such as the prophethood-can be installed through prayer. In İslam, people could directly contact with God through prayer. In this sense, people occur communication with God through other assets to (incite) without the need. In the history of Islamic thought and in particular Kalam has been debated incite whether it is contrary to the principle of monotheism. In this study, by taking incite discussions on Ibn Taymiyya axis assessment will be made.

Key words: God, tawheed, mediation, prayer.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi
(beratsarikaya@gumushane.edu.tr)

Giriş

İnsan yaratılış/fitrat itibariyle sınırlı ve zayıf bir varlıktır. Sahip olduğu bu niteliği nedeniyle o, sınırsız olan ve her şeye gücü yeten bir varlığa inanma ihtiyacı duyar. İnsan, aşmaya gücünün yetmediği, karşısında çaresiz kaldığı durumlarda, özellikle başına gelen sıkıntılardan kurtularak maddi ve manevi huzura kavuşmak, iyi bir yaşam sürdürerek inandığı yüce varlığa ulaşmak ve O'ndan yardım dilemek için, kendine maddi-manevi vesîleler arar. Bu duygu, insanın tabiatında mündemiçtir.

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlamış olan insan-Allah ilişkisi, o günden itibaren hemen her toplumda değişik biçimlerde kurulmaya çalışılmıştır. İslam düşüncesinde insanın Allah ile iletişimini sağlayacak olan dua da böyle bir düşüncenin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Dua, insanın Allah'a yaklaşmak ve isteklerini sunmak için kullandığı bir vasıta. İşte tevessül kavramı, insanın Allah'a yaklaşma/ulaşma amacına yönelik tüm çabaları ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Tevessül daha çok tasavvuf ve kelam ilminin ilgi alanına giren ve bu disiplinlerce tartışma konusu yapılan bir kavramdır. Tevessül kavramının tartışma konusu olmasının sebebi, öncelikle vesîle ve tevessül kelimelerinin Kur'an ve hadislerde geçen kavramlar olması ve mezkûr ayet ve hadisleri anlama ve yorumlama ihtiyacıdır. İkinci olarak ise, tasavvuf ve kelam ilminin muhteva bakımından Allah-insan ilişkisini içeriyor olmasıdır. Zira her iki ilim de kişinin rabbiyle iletişimini farklı motiflerle ele almaktadır.

Bu çalışmada amacımız, tevessül anlayışının tarihsel arka planına bakmak, tevessülü kabul edenler ile etmeyenlerin delillerini zikretmek ve konuya bakış açılarını ifade ederek tevessül konusunda ittifak edilen hususları tespit etmeye çalışmak olacaktır.

1. Tevessül ve Vesîle Kavramı

“Tevessül” kelimesi, “vesîle edinmek”, “vesîle kılmak” demektir. Vesîle'nin kökü (وسل) “ve-se-le”dir. Bunun anlamı da “rağbet” (ilgi, alaka ve yakınlık) anlamına gelir.¹ Tevessül ve vesîle kavramları ıstılahta da hemen hemen aynı manalarda kullanılmaktadır. Tevessül, “Salih amelleri veya bazı kişileri vesîle edinerek Allah'a yakın olmaya çalışma, O'ndan dilekte bulunma.”²; vesîle ise, “İbadet ve ilimle Allah'ın yoluna uyma, şeriatın yüceliklerine sarılma.”³ şeklinde tanımlanmıştır.

Vesîle, kendisiyle başkasına yaklaşılacak şey, yakınlık, melik nezdinde mertebe, derece, sebep, vasıta, yoldur. Yakınlaşmak için bu yolun kullanılmasına ise tevessül denilmektedir. Arapça aynı kökten gelen değişik kalıplardaki fiillerin manaları da; rağbet etmek, birisine yaklaşmak için bir iş yapmak veya birisine

¹ İbrahim, Mustafa, Ahmet Hasan ez-Ziyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemu'l Vasît*, Çağrı yayınları, İstanbul 1996, c. 2, s. 1032.

² Yavuz, Yusuf Şevki, “Tevessül”, DİA, İstanbul 2012, c. 41, s. 6.

³ el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, Kahraman yayınları, İstanbul 1986, s. 861.

yaklaşmaktır.⁴ Genelde “Yardım istemek” anlamındaki “istiâne”, “istiğâse” ve “istimdâd” da tevessül ile aynı manada kullanılmaktadır.⁵

Vesîle kavramı, İslam’ın temel kaynağı olan Kur’an’da şu ayetlerde yer almıştır. “*Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve O’na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz*”⁶ “*De ki: “Onu bırakıp da ilâh diye ileri sürdüklerinizi çağırın. Onlar, başınızdaki sıkıntıyı ne kaldırabilirler ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, “Hangimiz daha yakın olacağız.” diye Rablerine vesile ararlar. O’nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.*”⁷

Yukarıdaki ayetlerde geçen vesîle kavramı, insanların çirkin görünen davranışlardan uzaklaşmalarını ve Allah’a yaklaşmak için yol aramalarını ifade etmektedir. Nitekim müfessirler de mezkûr ayetleri bu bağlamda yorumlamışlardır. İbn Abbas, vesîlenin yaklaşmak anlamına geldiğini ifade etmiştir. Katade ise, “Allah’ın razı olacağı itaat ve amel ile O’na yaklaşmak” şeklinde tanımlamıştır.⁸ Vesîle, kendisiyle başkasına ulaşılan her şeydir; akrabaya, menfaate, Allah’a veya başka bir şeye yaklaşmak.⁹ Diğer bir deyişle vesîle, kendisiyle sevap istenen, itaat fiillerine ve günahların terkine yaklaştıran şeylerin tamamıdır.¹⁰

Tasavvufî anlamda tevessül ve vesîle, “Allah’a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini ya da bir musibetin defedilmesini sağlamak için ermişlerin türbelerine gidip onların ruhlarından ve yatırlardan medet ummaktır.”¹¹

Görülüyor ki bu kavram birçok Kur’anî kavram gibi anlam kaymasına uğrayarak, “Allah’a yakın olmak için şahısları vesîle-vasıta-aracı edinmek.” anlamını kazanmıştır. Tevessül kavramına “Allah’a yakın olmak için iyileri vesîle kılmak” anlamı vermek, Kur’an’la ve Kur’an’ın ortaya koyduğu tevhid inancıyla çelişir mi? İşte tevessül konusunda asıl ihtilaf noktası burasıdır. İhtilaf edilen hususlar ve delilleri ileride başlıklar halinde değerlendirilecektir.

2. Tevessül İnancının Tarihi Arka Planı

Mutlak kudret sahibi olduğuna inanılan yüce varlığa ulaşabilmek için araçlar koyma anlayışı, İslam’dan önceki toplumlarda da kabul görmüş ve uygulanmıştır. Mekkeli müşriklerde ve Hıristiyanlarda tevessülün izlerini görmemiz mümkündür.

⁴ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükürîm, *Lisânu’l-Arab*, Dâr’u Sadr, Beyrut tsz, c. 11, s. 724.

⁵ Yavuz, “Tevessül”, s. 6.

⁶ Mâide, 5/35.

⁷ İsrâ, 17/56, 57.

⁸ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi’ul-beyân fî Te’vîli’l Kur’an*, (tah.: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risale, Beyrut 2000, c. 10, s. 290; İbn Kesir, Ebu’l-Fidâ İmâdüddîn İsmail ed-Dimaşkî, *Tefsîr-u İbn Kesir*, Dâr’u İbn Kesir, Beyrut 2001, c. 1, s. 515.

⁹ en-Neseffî, Ahmed b. Mahmud, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dârul Fikr, Beyrut 1999, c. 1, s. 445.

¹⁰ el-Beydâvî, Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, Dârul Kütübü’l İlmiyye, Beyrut 2003, c. 1, s. 265.

¹¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1995, s. 568.

İnsanları en çok aldatan şey, Allah'ın varlığını kabul edenlerin müşrik olamayacağıdır. Hâlbuki ortaklık için en az iki tanrı gerekir. Bunun birincisi, her şeyi yaratan, mutlak güç ve kudret sahibi olan Allah'tır. Diğeri veya diğeri ise O'ndan daha güçsüz sayılan, O'nunla insan arasında aracılık yaptığına inanılan tanrı veya tanrılardır. Bu sebeple aynı niteliklere sahip iki tanrı inancına Mekke müşriklerinde rastlanmaz. Müşriklere göre de Allah vardır ve bütün güç onun elindedir. Diğeri gücü ondan almışlardır.

Öncelikle şunu ifade edelim ki Kur'ân'ın beyanına dayanarak, İslâm'dan önceki edebiyatta dinî manada bir Tanrı kavramının mevcut olduğunu anlarız:

*“Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler: Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz, derler.”*¹²

*“Onlara bir sorsan ki: “O gökleri ve bu yeri yaratan, Güneş'e ve Ay'a boyun eğdiren kimdir?” Kesinlikle “Allah'tır” diyeceklerdir. Öyleyse nasıl çevriliyorlar?”*¹³

*“Onlara bir sorsan ki; “Gökten su indirip onunla yeri, ölümünden sonra diriltken kimdir?” Şüphesiz “Allah'tır” diyeceklerdir.”*¹⁴

Görülüyor ki Allah, İslâm'dan önceki müşrik Arapların zihninde dünyanın yaratıcısı, yağmuru indiren, yeryüzünde bulunan her şeye hayat veren varlık olarak bilinmektedir. Ancak Kur'ân, onların, Allah'ı göklerin ve yerin yaratıcısı olarak bildikten sonra yalnız O'na ibadet edileceğini, O'ndan başkasına tapılamayacağını bilmemeleri ve bu sonuca varmamalarını şiddetle tenkit eder.¹⁵

Kur'an'a göre gökleri ve yeri yaratan, Güneş'e ve Ay'a boyun eğdiren, yağmuru yağdırıp bitkiyi bitiren ve bütün yetkilere sahip olan Allah, göklerin ve yerin tek hakimidir. O, yarattıklarından uzak değildir; onlara şah damarından daha yakındır.¹⁶ Ama müşrik O'nu, yeryüzü krallarına benzeterek kendinden uzak sayar. Çünkü krallar, halkı kendilerine yaklaştırmazlar. Krala ulaşmak isteyenler, ona yakınlığı olan birini bulmak zorunda kalırlar. Müşrikler de Allah'a yakın olduğuna inandıkları biri ile ilişki içinde olmak isterler. Hıristiyanların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu, Mekkeli müşriklerin putlarını Allah'ın kızları¹⁷, büyüklerinin ruhlarından yardım umanların ise, onları Allah'ın özel dostları saymaları bundandır.

Hıristiyanlar Hz. İsa'yı, Allah ile insan arasında bir kuzu olarak görürler. Pavlus'un Timoteos'a mektubunda şu söz yer alır: *“Tek bir Allah ve Allah ile insanlar arasında tek bir aracı vardır. Bu da insan olan ve kendisini herkes için fidiye olarak sunmuş bulunan Mesih İsa'dır.”*¹⁸ Bazı sembol ve resimlerde Hz.

¹² Zümer, 39/3.

¹³ Ankebût, 29/61.

¹⁴ Ankebût, 29/63.

¹⁵ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s. 129.

¹⁶ Kaf, 50/16.

¹⁷ et-Taberî, *age.*, c. 11, s. 519.

¹⁸ *İncil*, Pavlus'un Timoteos'a 1. Mektubu, 2/5, 6, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1991.

İsa'nın kuzu şeklinde gösterilmesi, onun kendini insanlığın kurtuluşu için kurban ettiği inancından kaynaklanır.¹⁹

Tüm insanların, özellikle de günahkârların lehine, babanın yanında tek arabulucu Hz. İsa'dır. O'nun kendisi aracılığı ile Tanrı'ya yaklaşmaları kurtarmaya gücü yeter. Çünkü o, insanlara aracılık etmek için hep yaşamaktadır. Hıristiyanlar, Kutsal Ruh'u da aracı sayarlar. Ayrıca günah çıkarma meselesi de bir nevi aracılıktır.²⁰

Görülüyor ki İslam'dan önce insanlar, Allah ile iletişim kurmak istediklerinde birtakım aracılara başvurma gereği duymuşlardır. Elbette bu yaklaşım, insanın Allah ile doğrudan iletişim kuramayacağı anlayışından kaynaklanmaktadır.

3. İslam Düşüncesinde Tevessül

İslam düşüncesinde de insanın Allah'a dua ederken birtakım vesîlelerle O'na yaklaşmaya çalışması, kabul görmekte ve uygulanmaktadır. Ancak vesîle edilecek şeylerin neler olması gerektiği hususunda ihtilaf vardır. Tevessül çeşitlerinden sayılan Allah'ın isim ve sıfatlarıyla tevessül ve salih amel ile tevessülün meşru olduğu noktasında bir ittifak olduğu görülmektedir. Tevessül konusu tartışılırken, özellikle zat ile yapılan tevessül, tevhid prensibine aykırı olma tehlikesinden dolayı tartışma konusu olmuştur. Şimdi bu konudaki görüşlere ve delillere yer vererek konuyu değerlendireceğiz.

3.1. Zat İle Tevessül'ün Caiz Olduğunu Savunanlar

Tevessül daha çok tasavvuf çevrelerinde kabul görüp uygulanmaktadır. Sübkî, Said Havva, Muhammed Ebu Zehra ve Kevserî bu görüşü savunanların başında gelmektedir.

Tasavvuf çevrelerinde kabul gören tevessül şu ifadelerle gerçekleşmektedir; “Filan velinin veya salih kulun hakkı için senden şunu niyaz ederim.”²¹, “Medet ya şeyh!”, “Medet ya gavs-ı â'zam!”²² İlk sûfîlerin en meşhurlarından olan Ma'ruf Kerhî (v. 200/815), Serî Sakatî'ye şöyle demiştir: “Allah'tan bir isteğin olduğu zaman benim ismime yemin ederek, Ma'ruf'un hürmetine diyerek o dileğini Allah'tan iste.”²³

Tevessül'ün şartları ise şöyle sıralanmıştır: Vesîlede üç taraf vardır; Tevessülle kendisinden bir şey istenen zat; Allah'tır. İstlenen şeyin asıl yaratıcısı ve dilerse ikram edecek olanı O'dur. Tevessül eden kimse; Allah'ın yakınlığını arzulayan, bir hayra ulaşmak veya bir sıkıntıdan kurtulmak isteyen kuldür. İsteğine ulaşmak için vesîle yapılan, aracı kılınan şeyler; kulun kendisi ile Allah'a

¹⁹ İncil, Yuhanna, 1/29, 36; 1.Korintliler, 5/7; 1.Petrus, 1/18, 19.

²⁰ Bayındır, Abdülaziz, *Duada Evliyayı Aracı Koyma ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 31- 33.

²¹ Yavuz, “Tevessül”, s. 7.

²² Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2000, s. 321; Uludağ, *age*, s. 279.

²³ Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 396.

yakınlık sağladığı, duasının kabulüne vesîle yaptığı salih ameller veya şerefli şahıslardır.²⁴

Yapılan tevessülün fayda vermesi ve kulun ihtiyacının giderilmesi için şu şartların bulunması gerektiği söylenmektedir:

a) Allah’a vesîle arayan kimsenin, vesîleye inanması gerekir. Vesîleye inanan veya ona şüphe ile bakan kimse, bir fayda görmez.

b) Kendisi ile Allah’a yaklaşmak için tevessül edilen amelin, Allah’ın meşru kıldığı ve teşvik ettiği bir amel olması gerekir. İman, zikir, tövbe, gözyaşı, dua, sadaka, ihlâs, namaz, Allah için sevgi, fakirleri sevindirmek gibi.

c) Yapılan salih amelin, Allah Rasulünün (s.a.v) öğrettiği şekilde Allah’a yakınlık için yapılması gerekir.

d) Vesîle edilen şahsın, Allah katında bir itibarı, kıymeti, nazı ve niyazı olması gerekir. Allah düşmanları, açıktan günah işleyenler ve gafiller ile Allah’ın rahmetine ulaşılmaz.

Buna göre, bidat ve haram olan amellerle vesîle fayda vermez. Salih olmayan kimselerle Allah’a yakınlık sağlanamaz. Yukarıda arz edilen şartları taşıyan her vesîle bütün zaman ve mekânlarda caizdir, faydalıdır.²⁵

Görüldüğü gibi ilk dönem sûfilerden günümüze kadar, tevessül meşru görülmekte ve uygulanmaktadır. Yukarıda şartları sıralanan tevessülün ilk üç maddesinde ihtilafın olmadığını daha önce zikretmiştik. Ancak son maddede ifade edilen, “şahıs ile tevessülde bulunma” ise ihtilafıdır. Bu hususta ihtilaf eden tarafların dayandıkları birtakım deliller mevcuttur. Öncelikle tevessülün her türünün caiz olacağını savunanların dayandığı delillere bakalım.

3.1.1. Delilleri

a) “*Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve O’na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz*”²⁶ meâlindeki âyette “yol” diye tercüme edilen “vesîle” kelimesidir.

b) “*De ki: “Onu bırakıp da ilâh diye ileri sürdüklerinizi çağırın. Onlar, başınızdaki sıkıntıyı ne kaldıracabilirler ne de değiştirebilirler. Onların yalvardıkları bu varlıklar, “Hangimiz daha yakın olacağız.” diye Rablerine vesile ararlar. O’nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur.*”²⁷

c) Buhârî’nin rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Ömer, bir kuraklık ve kıtlık yılında Hz. Abbas’ı vesîle kılarak (araya koyarak) şöyle dua etmiştir: “Allah’ım biz, sana duamızda Peygamberimiz’i (s.a.v) araya koyuyorduk (onunla tevessül ediyorduk) da bize yağmur veriyordun; şimdi de Peygamberimiz’in (s.a.v)

²⁴ Selvi, Dilaver, “Tevessül ve Vesîle”, *Semerkand Dergisi*, Nisan 2000, s. 65.

²⁵ Selvi, *agm*, s. 65.

²⁶ Mâide, 5/35.

²⁷ İsrâ, 17/56, 57.

amcasını sana vesîle kılıyorruz, bize yağmur lütfet!” Bu dua üzerine yağmur yağmıştır.²⁸

d) İbn Ömer’den (r.a) nakledildiğine göre: Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Bir zamanlar üç kişi yolda giderlerken yağmura tutulmuşlar. Bunlar hemen dağdaki bir mağaraya sığınmışlar. Derken mağaranın ağzı, dağdan kopup düşen büyük bir kaya ile kapanmış. Bunun üzerine birbirlerine: “Bakın, hayatınızda sırf Allah için işlediğiniz bir takım iyi ameller varsa onlar vasıtasıyla Allah’a dua ediniz. Belki Allah bu kayayı açar dediler.” Bunlardan birisi: “Allah’ım! Bilirsin ki benim, yaşlı ihtiyar anamla babam, bir karım ve bir kaç küçük çocuğum vardı. Ben her gün onlar için koyunları otlatırdım. Koyunları onların yanına sürüp getirdiğim zaman sütlerini sağar, çocuklarımdan önce ana babama süt içirirdim. Şu var ki günlerden bir gün bir şey aramaktaki çalışmam beni uzaklaştırmıştı da akşama kadar gelememişim. Geldiğimde de anam ile babam uyumuştı. Her gün sağmakta olduğum gibi sütleri sağdım ve süt bakracını getirdim. Başuçlarında durdum. Onları uykularından uyandırmaya kıyamıyor, ana babamdan önce çocuklarıma içirmeyi de istemiyordum. Hâlbuki çocuklar ayağımın dibinde ağlaşıyorlardı. Fecr doğuncaya kadar benim ve çocuklarımdan bu hâli devam etmişti. Hiç şüphe yok sen pekiyi bilmektesin ki ben ana babama yaptığım bu hizmeti yalnız senin rızan için yapmışım. Şu kayayı bir parça arada da oradan gökyüzünü görelim.” diye dua etti. Bunun üzerine Allah kayayı araladı ve o delikten gökyüzünü gördüler. Onlardan bir diğeri: “Allah’ım, benim amcamın bir kızı vardı. O bana insanların en sevimlisi idi. Ben kendisiyle birlikte olmak istedim. O, ben kendisine yüz dinar getirmediği kabul etmedi. Ben bu parayı kazanmak için yoruludum. Nihayet yüz dinarı toplayıp amcamın kızına getirdim. Amacımı gerçekleştireceğim sırada kız bana: “Ey Allah’ın kulu! Allah’tan kork. Mührü haksız yere açma!” dedi. Bunun üzerine ben de kalktım. Sen pekiyi bilmektesin ki bu işi sırf senin rızan için yaptım. Bu kayadan bir delik aç.” dedi. Bunun üzerine Allah onlar için biraz daha açtı. Öteki de: “Allah’ım! Ben bir ölçek pirinç mukabilinde bir işçi tutmuştum. İşçi işini bitirdiği zaman: “Bana hakkımı ver.” dedi. Ben de ona ölçüğünü verdim. Fakat o adam bunu istemedi, bırakıp gitti. Ben onu ekmeye devam ettim. Nihayet ondan çobanlarıyla birlikte bir sığır sürüsü elde ettim. Bir müddet sonra o işçi geldi ve: “Allah’tan kork, benim hakkıma zulmetme.” dedi. Ben: “Şu sığırların ve çobanların yanına git ve onları al.” dedim. Bunun üzerine işçi: “Allah’tan kork, benimle alay etme.” dedi. Ben: “Hayır seninle alay etmiyorum. Şu sığırları ve çobanlarını al.” dedim. Bunun üzerine alıp götürdü. Şüphesiz sen biliyorsun ki ben bunu senin rızanı talep için yaptım. Bizim için deliğin kalanını da aç.” diye dua etti. Allah onlar için mağaranın kalan deliğini de açtı.”²⁹*

e) Sufiler istimdâd ve istiâne için Şeyhu’l-islam Kemalpaşazade’nin de *Şerh Hadis-i Erbain*’inde naklettiği *“İşlerinizde şaşkınlığa düşünce ehl-i kuburdan*

²⁸ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İstiskâ, 3.

²⁹ Buhârî, İcâre, 12.

*yardım (istiâne) isteyiniz.*³⁰ hadisini delil sayarlar. Ehl-i kubur ise, ölümler veya ölümü düşünerek kendilerini ölüm sonrasına hazırlayanlardır.³¹

3.1.2. Delillerin değerlendirilmesi

Tevessülün her türünü caiz görenlerin dayandıkları ayetlerde³² ifade edilen vesîle, hakkında ittifak edilen, Allah'ın isimleri ve salih amel ile tevessül için delil olabilir. Ancak ayetlerde geçen vesîle kavramlarından açık bir şekilde ölmüş şahısların aracı yapılabileceği sonucu çıkmamaktadır. Zira zat ile tevessülü caiz görmeyenler de aynı ayetlerden tevessülün ancak salih ameller ile yapılabileceği sonucunu çıkarmaktadırlar.

Zat ile tevessülün de caiz olduğunu savunanlar, bunun şirk olmadığını kabul ederler. Bu anlayışa göre, kâmil velileri vesîle edenler, onların Allah'ın kulu olduğunu biliyorlar, onları Allah'a ortak ve yardımcı görmüyorlar, onlarda Allah'a ait yetkilerin olduğunu söylemiyorlar.³³ Ayrıca kâmil şahısları vesîle edenler, vesîle edilen şahsın bizzat kendisine bir varlık izafe etmiyorlar. Şayet vesîle edilen şahsın kendisine bir varlık izafe edilirse bu tevessül meşru değildir.³⁴

Delil olarak verilen birinci hadis sahihtir; gerek metin gerekse isnat bakımından sıhhati tartışma konusu yapılmamıştır. Salih kulların Allah nezdindeki mertebesiyle tevessülde bulunmanın caiz olduğunu savunan Kevserî (v.1371/1952), bu hadisin kendi görüşünü desteklediğini şöyle açıklar: “Hz. Ömer'in bu uygulaması, sahabenin sahabeye ve peygamberin hayatta olan hısım ve akrabasıyla tevessülde bulunmanın meşru olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer'in Hz. Abbas için: “Başımıza musibet geldiğinde onu Allah'a karşı vesîle edinin.” ifadesi ondan dua isteyin manasına gelmez. Çünkü Hz. Ömer, bu cümleyi O'ndan dua etmesini istedikten sonra söylemiştir. Dolayısıyla bu ifade: “Onunla Allah'a tevessül edin.” manasına gelir ki bu da salih kulların mertebesiyle tevessüle delalet eder.³⁵

Hayatta olmayan bir zat ile/şahısla tevessülü kabul etmeyenler, hadisi te'vîle tabi tutmuşlardır. Onlar, hadis metninde geçen “Peygamberimiz ile...” ve “Peygamberimizin amcası ile...” terkiplerinde “dua ve şefaet” kelimelerini takdir

³⁰ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve Müzilu'l-İlbâs*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2001, c. 1, s. 75, hadis: 213.

³¹ Yılmaz, H. Kamil, *Tasavvufla ilgili Sorular-Cevaplar*, (Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî'nin *el-Luma* adlı eserin tercümesi ile beraber), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 533.

³² “Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve O'na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz”, (Maide, 5/35); “De ki: O'nun dışında kendilerinde (tanrısal güç) vehmettiğiniz kimseleri çağırırsanız; (düş kırıklığıyla) göreceksiniz ki, sizden hiçbir zararı kaldırmaya, ya da onu (yararlı bir şeyle) değiştirmeye güçleri yetmeyecektir. Kaldı ki, onların kendilerine yalvarıp yakardıkları kimseler var ya; -(Allah'a) en yakın sandıkları hangileriye- işte onlar bile Rablerine yakın olmak için var güçleriyle çaba gösterirler ve O'nun rahmetini dilenip cezasından da korkarlar(dı): Çünkü senin Rabbinin azabı, her daim kaçınılması gereken bir ceza olmuştur.” (İsra, 17/57).

³³ Selvi, a.g.m, s. 65.

³⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf*, s. 322.

³⁵ el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, tsz., s. 355.

ederek bunun “Peygamberimizin amcasının duasıyla” manasına geldiğini, bu yüzden de Hz. Ömer’in peygamber ile tevessülü bırakarak amcası Abbas ile tevessülde bulunduğunu ve bunun zat ile değil, dua nitelikli bir tevessül çeşidi olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre, Abbas’tan evla konumda olan Hz. Peygamber yerine, Abbas ile tevessül edilmesi, sağlığında iken Peygamber ile yapılan tevessülün artık vefatıyla imkânsız hale geldiğini de göstermektedir.³⁶

Şevkânî, “Gerçekten Peygamber (s.a.v) ile hayatında tevessül caiz olmuştur. Ayrıca vefatından sonra ondan başkasıyla da sahabenin sükut-i icma ile tevessül sabit olmuştur. Çünkü sahabeden hiçbiri Hz. Ömer’in, Abbas (r.a) ile tevessülünü yadırgamamıştır.”³⁷ diyerek yaşayan biri ile tevessül konusunda bir ihtilaf olmadığını işaret etmektedir.

Delil olarak verilen ikinci hadise gelince, bu hadis zat ile tevessül yapılabileceğine değil, salih ameller ile tevessülün mümkün olduğuna delildir. Çünkü hadiste geçen kişiler, yaptıkları salih amelleri zikrederek Allah’tan yardım istemişlerdir. İbn Teymiyye de salih amellerle tevessül yapılabileceğini kabul ederken bu hadise dayanmaktadır.³⁸

Son delil olarak zikredilen hadis *Keşfü’l Hafâ*’da geçer. Aclûnî, bu hadisin İbn Kemal Paşa’nın *Erbaîn* adlı eserinde geçtiğini söyler.³⁹ Bu hadis başka hiçbir hadis kaynağında geçmez. Alûsî, *Rûhu’l-Meânî* adlı tefsirinde bu rivayetin hadis olmadığını ifade etmektedir.⁴⁰ Kabirlerden yardım talep edilmesi, ölmüş şahısların vesîle edilmesini meşru görmeyen Alûsî’ye göre; yaşayan insanlardan dua ve yardım talebinin dinen bir mahzuru yoktur. Ancak ölüye, Allah’a dua etmesi ve şefaathçi olması için yalvarmanın meşru olmadığı hususunda hiçbir âlim şüphe etmemiştir. Musibetler anında kabirlere sığınılmasını tavsiye eden hadislerin tamamı mevzudur ve muteber kitaplarda bu türden rivayetler yer almamıştır. Bu davranıştan görülen fayda ise şeytandan kaynaklanır ve müslümanı aldatmaması gerekir.⁴¹

Diğer taraftan hadis olduğu iddia edilen bu rivayet, içerdiği anlam itibarıyla de tevessül konusunda delil olması imkânsızdır. Çünkü söz konusu ifadede kişi, yardım için doğrudan kabirde yatan şahıslara yönlendirilmektedir. Tevessül kavramında ise kişi, Allah’tan bir dileği olduğunda salih amelleri ya da şahısları vesîle ederek Allah’a dua etmektedir.

3.2. Zat İle Tevessül’ün Caiz Olmadığını Savunanlar

İbn Teymiyye’nin başını çektiği bu grup, zat ile tevessülün kesinlikle caiz olmadığını, bu tür bir uygulamanın kişiyi şirke kadar götürebileceğini savunmuşlardır.

³⁶ İbn Teymiyye, Ebu’l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Kâide-i Celile fi’t-Tevessül ve’l-Vesîle*, Beyrut 1390, s. 49, 64; Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru’l-Menâr*, (nşr.: Heyet), y.y., 1990, c. 6, s. 308.

³⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *ed-Dürri’n-Nadîd fi ihlâs-ı kelime’ti’t-tevhîd*, Beyrut, tsz, s. 5, 6.

³⁸ İbn Teymiyye, Ebu’l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Sırât-ı Müstakîm*, (çev.: Salih Uçan), Pınar Yayınları, İstanbul 1991, c. 2, s. 319.

³⁹ Aclûnî, *age*, c. 1, s. 75.

⁴⁰ Alûsî, Ebu’l-Fadl Mahmud, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve seb’il-Mesânî*, Dâr’u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, tsz, c. 30, s. 24.

⁴¹ Alûsî, *age*, c. 6, s. 127-129.

Bu yaklaşıma göre, yaratıklardan kesinlikle yardım istenmez. Selefler ve ilk dönem sûfîler, yardım istemenin sadece Allah'tan olabileceği konusunda ittifak halindedirler. İbn Teymiyye, bazı sûfîlerin yardım talep etmenin yalnız Allah'tan olacağına inandıklarını şu örnekle delillendirir: Beyazîd-i Bistâmî'den gelen haberde, Bistâmî şöyle der: “Yaratığın yaratıktan yardım talep etmesi, boğulmuş birisinin boğulmuştan yardım istemesi gibidir.” Allah Teâlâ bir ayette: “*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti.*”⁴² buyurarak yardım istemenin kendisinden olacağını açıklamıştır. Şeyh Ebu Abdullah Kureşî'de der ki: “Yaratığın yaratıktan yardım istemesi, tutuklunun tutukludan yardım istemesi gibidir.” Eğer kendisinden yardım istenen kişiye Hakk bir güç yaratmamışsa, onun kendiliğinden yapacağı bir şey yoktur.⁴³ Allah ile kul arasında velilerin, mutasavvıfların vasıta (aracı) oldukları düşüncesi, tevhid inancıyla bağdaşmaz.⁴⁴

3.2.1. Delilleri

- a) “*Ancak sana kulluk eder, sadece senden yardım isteriz.*”⁴⁵
- b) “*Kullarım sana benden sual edecek olurlarsa, hiç şüphe etmesinler ki Ben çok yakınam.*”⁴⁶
- c) “*Biz ona şah damarından daha yakınız.*”⁴⁷
- d) “*Allah iman edip salih ameller işleyenlerin dualarını kabul eder, hatta kendi kereminden onlara istediklerinden fazlasını verir.*”⁴⁸
- e) “*İnsanın başına bir sıkıntı gelince yatarken, otururken ve ayaktayken bize dua eder. Ama biz onun sıkıntısını kaldırıncaya sanki yakalandığı sıkıntıdan dolayı bize hiç dua etmemiş gibi olur.*”⁴⁹
- f) “*Denizde size bir sıkıntı (tehlike) gelince Allah dışındaki bütün yalvardıklarınız kayboluverir. Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca yine kendisini tek bilmekten vazgeçersiniz. İnsan gerçekten nankördür.*”⁵⁰
- g) “*De ki; acaba Allah'ın herhangi bir azabına uğrasanız veya size Kıyamet günü gelse, doğru sözlü iseniz söyleyin bakalım, Allah'tan başkasına mı dua edersiniz? Hayır, sadece O'na yalvarırsınız. O da dilerse giderilmesini istediğiniz belayı kaldırır ve o zaman O'na ortak koştuklarınızı (putlarınızı) unutturursunuz.*”⁵¹
- h) “*Peki, kendilerini O'na yaklaştırırlar ümidiyle tapınmak için Allah'tan başka ilah olarak seçtikleri bu (varlıklar) (sonunda) kendilerine yardım ettiler*

⁴² Enfâl, 8/9.

⁴³ Tıblavî, Mahmud Sa'd, *İbn Teymiyye'de Tasavvuf*, (çev.: Ali Durusoy), İstanbul 1989, s. 248, 249.

⁴⁴ Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Allah-İnsan İslam Düşüncesinde Islah*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz., s. 327.

⁴⁵ Fatıha, 1/5.

⁴⁶ Bakara, 2/186.

⁴⁷ Kaf, 50/16.

⁴⁸ Şûrâ, 42/26.

⁴⁹ Yunus, 10/12.

⁵⁰ İsrâ, 17/67.

⁵¹ En'am, 6/40, 41.

mi? Hayır, tersine onları yüzüstü bıraktılar; çünkü bu, onların kendi kendilerini kandırmalarının ve düzmece hayallerinin ürününden başka bir şey değildi.”⁵²

Zat ile tevessülü meşru kabul etmeyenler, kendi görüşlerini desteklemek için tevessülü tümüyle meşru görenlerin öne sürdükleri delilleri de kullanmaktadırlar. Onlar bu delilleri, tevessülün, Allah’ın isimleri ve salih amel ile yapılabileceğini göstermek için kullanmışlardır.

i) “Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve O’na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz”⁵³

j) “O yalvardıkları da, onların Allah’a en yakın olanları da Rablerine yaklaşmak için vesile ararlar. O’nun rahmetini dilerler ve azabından korkarlar.”⁵⁴

k) Bir diğer delil de, İbn Ömer’den nakledilen, mağarada mahsur kalan üç kişinin anlatıldığı hadistir.⁵⁵

3.2.2. Delillerin değerlendirilmesi

Yukarıda delil olarak zikredilen ilk beş ayette, Allah’ın insana yakın olduğu, yardımın yalnız O’ndan isteneceği, kulluğun yalnız O’na yapılacağı ve inanıp salih ameller işleyenlerin dualarının kabul edileceği ifade edilmektedir. Allah’tan bir dilekte bulunurken, herhangi bir sıkıntı anında Allah’tan yardım isterken bir şahsı vesile edinmek, kişiyi şirk tehlikesiyle karşı karşıya getirebilir. İnsanın, Allah ile doğrudan iletişim kuramayacağını, Allah ile kuracağı iletişimin ancak birtakım şahıslar aracılığı ile mümkün olacağını düşünmesi, yukarıda zikredilen ayetlere ters düşmektedir. Zira ayetler açıkça göstermektedir ki insan, başka bir şahsa ihtiyaç duymaksızın dua yoluyla Allah ile irtibat kurabilir.

Delil olarak verilen İsrâ, 17/67, En’am, 6/40, 41 ve Ahkâf, 46/28. ayetlerde ise Allah’tan başkasına dua edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca ayetler, Allah ile iletişimde, araya başkalarının sokulmasının yanlış olduğu anlamını da ihtiva etmektedir.

Ahkâf, 46/28. ayette ifade edilen “Allah’a yaklaşırlar ümidiyle seçilen varlıkların” sadece sahte ve düzmece ilahları değil, aynı zamanda insan ile aşkın/üstün güç arasında aracılık yaptıkları iddia edilen, yaşayan veya ölmüş azizlerin/velilerin ilahlaştırılmasını da kapsadığı ifade edilmektedir.⁵⁶ Neseffî ise bu ayeti, “Onlar, kendilerini Allah’a yaklaştıracak şefaathiler edindiler ve şöyle dediler: Bunlar Allah katında bizim şefaathilerimizdir.”⁵⁷ ifadesiyle tefsir etmiştir.

Mâide, 5/35 ve İsrâ, 17/57. ayetlerinde geçen vesile kavramları, kişinin salih amel ile tevessül yapabileceğine delil olabilir. Zat ile tevessülü kabul etmeyenler,

⁵² Ahkâf, 46/28.

⁵³ Mâide, 5/35.

⁵⁴ İsrâ, 17/57.

⁵⁵ Buhârî, İcare, 12.

⁵⁶ Esed, Muhammed, *Kur’an Mesajı*, (çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999, c. 3, s. 1031.

⁵⁷ en-Neseffî, *age*, c. 3, s. 317.

bu ayetlere dayanarak ancak salih amel ile tevessülün meşru olduğunu kabul etmişlerdir.⁵⁸

Bu ve benzeri ayetler⁵⁹ de açıkça gösteriyor ki Allah'a yaklaşmak için salih amellerin dışında bir şahsı aracı koymak doğru değildir. Yukarıda delil olarak zikredilmiş olan, mağarada mahsur kalan üç kişinin anlatıldığı hadis, salih amel ile tevessül için bir örnektir.

Tevessülün şahıslar ile de yapılacağını savunanların, “Kâmil velileri vesîle edenler, onların Allah'ın kulu olduğunu biliyorlar. Onları Allah'a ortak ve yardımcı görmüyorlar. Onlarda Allah'a ait yetkilerin olduğunu söylemiyorlar.” şeklindeki savunmalarına şöyle cevap verilmektedir:

Müşrikler de Allah'ın varlığını biliyor,⁶⁰ gökleri ve yeri Allah'ın yarattığına inanıyor⁶¹ ve bütün yetkilerin Allah'ta olduğunu kabul ediyorlar.⁶² Ayrıca Nuh (a.s) döneminde tapılan putların da bir zamanlar yaşamış olan salih zatlar olduğu rivayet edilmektedir. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da şu âyet yer alır:

*“Nuh dedi ki: Rabbim! Onlar bana karşı çıktılar! Onlar öyle birilerinin peşine takıldılar ki, mal ve çocukları aldanıştan başka bir şeylerini artırmadı; üstelik (senin yoluna) tuzak üstüne tuzak kurdular ve dediler ki: Tanrılarınızı sakın ola terk edeyim demeyin; ne Vedd ve Süva'ı, ne Yeğus ve Yeuk'u, ve ne de Nesr'i terk etmeyin.”*⁶³

Vedd, Süva, Yeğus, Yeuk ve Nesr, bunlar birer put ismidir. Konuyla ilgili rivayetlere göre, Hz. Nuh'un gönderildiği toplum bunlara tapıyor. Öyle anlaşıyor ki, biçim ve muhteva değiştirerek de olsa, bu putların isimleri bir kült olarak nesilden nesile taşınmış. Bazıları, değişerek de olsa Hz. Peygamber zamanına kadar varlıklarını sürdürmüşler.⁶⁴

Nakledilen bir rivayete göre, “Bu isimler, ademoğullarından salih bir topluluk olup⁶⁵, Vedd erkek, Süva kadın, Yeğüs arslan, Yeuk at ve Nesr ise kartal suretindeydi.⁶⁶ Onların izini takib eden bağlıları vardı. Bu salih zatlar ölünce, onların bağlıları şöyle dediler: “Keşke onların suretlerini yapsak; onları hatırladığımız zaman, daha bir şevkle ibadet yaparız.” Ve başladılar suretlerini yapmaya. Onlar öldüler, yeni gelen nesiller onların izinden gitti. İblis, eski nesiller onlara tapıyorlar, onların yüzü suyu hürmetine yağmur yağıyordu düşüncesini fitleyerek onları ayarttı. Bu kez onlar da tapmaya başladılar.”⁶⁷

Rivayetleri esas alırsak, burada bizi asıl ilgilendiren, bu putların bir zamanlar salih birer insan olmalarıdır. Bu salih insanlar, kendilerini sevenler tarafından aşama aşama yüceltilerek sonunda “tanrılık” mertebesine çıkarılacaklarını elbette

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307, 308.

⁵⁹ Ayrıca bkz.: En'am, 6/40, 41, 52, 56; Mü'min, 40/60; Fatiha, 1/5; Bakara, 2/186; Şûrâ, 42/26.

⁶⁰ Zümer, 39/3.

⁶¹ Ankebût, 29/61.

⁶² Yunus, 10/31, 32.

⁶³ Nuh, 71/21-23.

⁶⁴ et-Taberî, *age*, c. 24, s. 639; İbn Kesir, *age*, c. 3, s. 551.

⁶⁵ et-Taberî, *age*, c. 24, s. 639; İbn Kesir, *age*, c. 3, s. 551; el-Beydâvî, *age*, c. 2, s. 531; en-Nesefî, *age*, c. 3, s. 545.

⁶⁶ en-Nesefî, *age*, c. 3, s. 545.

⁶⁷ et-Taberî, *age*, c. 24, s. 639.

bilemezlerdi. Fakat onların takipçileri, sevgilerini tabi oldukları salih üstatlarını üreterek değil, tüketerek ifade etme yolunu seçtiler.⁶⁸

4. İbn Teymiyye'de Tevessül

İbn Teymiyye, zat ile tevessülü kabul etmeyip, bu tarz bir tevessüle karşı duranların başında gelmektedir, hatta bu düşüncenin öncüsüdür de diyebiliriz. Bu konuyla ilgili “*Kâide-i Celîle fi't-Teveşşül ve'l-Vesîle*” adlı bir risale yazmıştır. Bundan dolayı onun görüşlerini müstakil bir başlık altında ele almayı uygun gördük.

Aşırı bir tenzih anlayışının, Allah-insan arasında iletişim açısından olması gereken dengeyi (İlah-kul) bozması mümkündür. İbn Teymiyye'nin naklettiğine göre, nübüvveti inkâr edenler “Kral sıradan insanlara elçi göndermediği gibi insanlık resûl gönderilmeye ehil değildir.” demektedirler. Müşrikler ise Allah'a aracısız yaklaşmayı O'nun yüce zatına saygısızlık addetmişlerdi. Bu tanrı anlayışına göre, Allah o kadar yücedir ki insan hiçbir şekilde O'nunla muhatap olamaz, olsa olsa birtakım araçlar yahutta şefaathçılar Allah'a muhatap olabilir. Allah'ı insanı muhatap almaktan tenzih edenler, Allah ile insan arasına kutsal saydıkları araçlar koyarak Tanrı anlayışlarını işlevsiz hale getirmektedirler.⁶⁹ İbn Teymiyye şirkin bile koyu bir nefiyici anlayıştan türediğine işaret etmek istemektedir. İnsan hiçbir surette muhatap olamayacağı makam ile iletişimini birtakım araçlar yoluyla sağlamayı düşünebilir.

İbn Teymiyye, zat ile tevessülün caiz olmadığını kabul etmekle beraber Kur'an'da ifade edilen tevessülün nasıl ve ne şekilde yapılacağına da açıklık getirmiştir: “Eğer kullar takva ve salih amel gibi Allah'ın sonuç alıcı sebep olarak belirlediği faktörlere dayanarak Allah'tan bir şey dileyecek olurlarsa Allah dualarını kabul eder. Çünkü bilindiği gibi Allah bu sebeplerin sahiplerine çeşitli bağışlarda bulunacağını, onlara tüm sıkıntılar karşısında bir çıkar yol göstereceğini ve kendilerine hiç ummadıkları yerlerden rızık sağlayacağını vaat etmiştir. Salih kullarının başkaları için yapacakları dualarla O'nun katında itibarlı kullarının şefaathleri bu kategoriye girer.”⁷⁰ İbn Teymiyye bu cümlelerle salih amel ile bir şey dilemenin bir mahsurunun olmadığını ifade etmiş olmaktadır.

Buna karşılık Allah'ın sebep olarak belirlememiş olduğu bir yolla O'ndan dilekte bulunmalarına gelince, bu bir yaratılmışı araya koyarak O'nun üzerine yemin etmekle olur ki, herhangi bir yaratılmışı araya koyarak Allah üzerine yemin yapılmaz.⁷¹ Bu durum duada doğru bir yaklaşım tarzı değildir.

Buna göre eğer bir kimse “Senden falanca veya filanca hakkı için şunu şunu istiyorum.” diye dua ederse Rabbine dua etmemiş, dileğini O'na yöneltmemiş olur. Bunun yerine Allah'ın zatına ve kendisine vadettiği bağışa dayanacağı yerde söz konusu şahsa dayanmış, sevgi ve saygısını ona yöneltmiş olur.⁷²

⁶⁸ İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, Denge Yayınları, İstanbul 2003, s. 66.

⁶⁹ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Tevhidü'l Esmâ ve's-Sıfat (İsim ve Sıfat Tevhidi)*, (trc.: Heyet), Tevhid Yayınları, İstanbul 1996, s. 450.

⁷⁰ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 306, 307.

⁷¹ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307.

⁷² İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307.

Burada şu soru akla gelmektedir; salih amelle tevessül eden de ameline dayanmış olmaz mı? Yani teorik olarak, insan-vesîle-Allah formülünde vesîlenin şirk olduğu kabul ediliyorsa, vesîle=amel ise meşru, vesîle=şahıs ise meşru görmemek tutarlı mıdır? Vesîle şirk ise, vesîle edilenin amel ya da şahıs olması ne fark eder?

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, insanın Allah ile iletişimde, vesîleyi tümüyle şirk gören kimse yoktur. Vesîlenin Allah'ın isimleri ve kişinin yapmış olduğu salih amellerle meşru olduğu hakkında Kur'an⁷³ ve sünnetten⁷⁴ deliller mevcuttur. Aynı zamanda amellerin edasındaki amaç, bunlar vasıtasıyla Allah'ın rızasını kazanmaktır. Kendisiyle Allah'ın rızası talep edilen amellerin vesîle edinilmesinin meşruluğu kaçınılmazdır. İnsan-vesîle-Allah formülünde, vesîle=şahıs olması durumunda şirk tehlikesi vardır ve bu meşru görülmez. Çünkü bunun açık bir delili yoktur. Diğer yandan vesîle kılınan şahsın, Allah katında bir imtiyaz ve üstünlüğe sahip olduğu kabul edilmiş olmaktadır.

İbn Teymiyye tevessülü şu şartlarla kabul eder: Gerek doğrudan doğruya Allah'a sığınarak emretmiş olduğu salih amelleri işlemek suretiyle Allah'tan bir şey dilemek ve gerekse peygamberlerin ve salih kişilerin dua ve şefaatharı aracılığı ile dilekte bulunmak tartışmasız biçimde şeriata uygun olan yoldur.⁷⁵ Hatta ona göre bu yol, Allah'ın, aşağıdaki ayetlerde başvurulmasını emrettiği vesîlelerin en önemlisidir:

*“Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve O'na (yaklaşmaya) yol arayın, bir de O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz”*⁷⁶

Bir diğer ayette ise: *“O yalvardıkları da, onların Allah'a en yakın olanları da Rablerine yaklaşmak için vesîle ararlar. O'nun rahmetini dilerler ve azabından korkarlar.”*⁷⁷ buyrulmaktadır.

Allah'a vesîle aramak, O'na ulaştıracak uygun yol aramak, O'na yaklaşabilmek demektir. Bu yaklaşımcı yol, Allah'a ibadet etmek, O'nun emirlerine uymak şeklinde olabileceği gibi çeşitli yararlar elde etmek veya çeşitli zararları baştan savmak amacı ile O'na dilek sunmak ve sığınmak biçiminde de olabilir. Kur'an'daki “dua” sözcüğü bu anlamı kapsamına alır. Yani hem “ibadet” ve hem de “istek sunma” anlamını bir arada ifade eder. Bu iki anlamdan her biri diğerini de gerektirir.⁷⁸

Tevessülü dua kavramıyla ilişkilendiren Teymiyye, duânın iki çeşit olduğunu söylemektedir; ibadet amacıyla yapılan dua ve dilek için yapılan dua. Duanın her iki türünün de Allah'tan başkasına yapılması doğru değildir. Zira kim Allah'ın yanı sıra başka bir ilâh edinirse, kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak kalır.

⁷³ “En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtıcıları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.” (A'raf, 7/180); “Allah, iman edip salih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir. Kâfirler için ise çetin bir azap vardır.” (Şûrâ, 42/26).

⁷⁴ Buhârî, İcare, 12.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307, 308, 314.

⁷⁶ Mâide, 5/35.

⁷⁷ İsrâ, 17/57.

⁷⁸ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307, 308.

Umut bağlayan, dileyen ve talep edenlerin, dileklerinin kabulü için Allah'tan başkasına umut bağlamaları doğru değildir.⁷⁹

Nitekim Ebu Davud'un bildirdiğine göre Peygamberimiz (s.a.v), "Dua ibadet demektir."⁸⁰ buyurduktan sonra söylediklerini desteklemek için "*Bana dua ediniz ki, ben de duanızı kabul edeyim.*"⁸¹ âyetini okumuştur. Bu âyet, Peygamberimizin bu sözünün ışığında şu iki şekilde açıklanmıştır. Açıklamalardan birine göre "Bana dua ediniz." demek, yani "Bana ibadet ediniz, emirlerimi yerine getiriniz ki, duanızı kabul edeyim." Başka bir açıklamaya göre "Bana dua ediniz." demek, doğrudan doğruya "Benden isteyiniz, size istediklerinizi vereyim." demektir.⁸²

Duanın da bir ibadet olduğunu söyleyen İbn Teymiyye, şöyle devam eder: "Kim ki ölümler ve görünmeyenlere dua eder ve onlardan yardım dilerse dinde bidatçı, Allah'a şirk koşmuş ve mü'minlerin yolundan başka yola tabi olmuş olur. Yaratılmışlar aracılığıyla Allah'tan dilekte bulunan veya yemin eden kimse, Allah'ın hiçbir burhan indirmediği bir şekilde yaratılmışları ortaya çıkarmış, onlara önem vermiş olur."⁸³

"*Kullarım eğer sana benden sorarlarsa de ki; ben onlara yakınım bana dua edenin duasını kabul ederim. O halde onlar da benim çağrularına uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yola ulaşabilsinler.*"⁸⁴ ayeti, Allah'ın insanlara yakınlığına vurgu yaparak onların doğrudan kendisinden istemelerini ve O'na dua etmelerini emretmektedir.

Bir rivayete göre bu ayet, bazı sahabilerin Peygamberimize başvurarak "Ya Rasulallah, acaba Rabbimiz bize yakın mı ki, O'na alçak sesle yalvaralım; yoksa uzak mı ki, O'na seslenelim." diye sormaları üzerine inmiştir. Görülüyor ki, Yüce Allah bu ayette kullarına yakın olup kendisine yapılacak dualara icabet edeceğini belirttiikten sonra kullarını O'nun çağrularına uymaya ve kendisine inanmaya davet etmektedir. Âlimlerin açıklamalarına göre duanın kabul edilebilmesi bu iki faktöre, yani Allah'ın hükümlerini eksiksiz şekilde benimsemeye ve O'nun Rabbimiz olduğuna kesin bir biçimde inanmaya bağlıdır. Buna göre kim Rabbinin emir ve yasaklarını dikkate alarak O'nun çağrısına uyarsa, dua ettiğinde istediği amaca ulaşarak duasının kabul edildiğini görür.⁸⁵

Kur'an'da Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"*Peki, kendilerini O'na yaklaştırırlar ümidiyle tapınmak için Allah'tan başka ilah olarak seçtikleri bu (varlıklar) (sonunda) kendilerine yardım ettiler mi? Hayır, tersine onları yüzüstü bıraktılar; çünkü bu, onların kendi kendilerini kandırmalarının ve düzmece hayallerinin ürününden başka bir şey değildi.*"⁸⁶

⁷⁹ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Mecmû'u Fetavâ*, Dâr'u Âlimi'l Kütüb, Riyad 1991, c. 1, s. 69; c. 10, s. 244; *Dua ve Tevhid*, s. 37.

⁸⁰ İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 1998, c. 4, s. 267.

⁸¹ Mü'min, 40/60.

⁸² İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 309.

⁸³ İbn Teymiyye, *Tevhidü'l-Esmâ ve's-Sıfat*, s. 141; Ebu Zehra, Muhammed, *İmam İbn Teymiyye*, (çev.: Nusreddin Bolelli vd.), İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 323.

⁸⁴ Bakara, 2/186.

⁸⁵ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 310.

⁸⁶ Ahkaf, 46/28.

Diğer taraftan, yaşayan salih bir kimsenin bir başkası için dua etmesi bu gruba dâhil değildir. Ölmüş kimselerin aracı edilmesi ile yaşayan kimselerin bizzat dua etmesi aynı değildir. İbn Teymiyye de bu duruma işaret etmektedir.

Allah'ın aramamızı emrettiği “vesîle” (O’na yaklaştırıcı uygun yol) hem O’na ibadet etmekte ve hem de O’ndan bir şey dilemekte söz konusudur. Ayrıca gerek bize emredilen salih ameller ile gerek hayatta olan peygamber ve salih şahsiyetlerin dua ve şefaati ile Allah’ın yakınlığını (tevessül) aramak, yaratılmışları araya koyarak O’nun üzerine yemin etmek kategorisine girmez.⁸⁷

İbn Teymiyye, zat ile tevessülü caiz görenlerin delil olarak kullandıkları “istiskâ” hadisini⁸⁸ şöyle yorumlar; “Biz vaktiyle sana peygamberimizin duası, şefaati ve dilemesi aracılığı ile başvuruyorduk. Şimdi de sana O’nun amcasının duası, şefaati ve dilemesi aracılığı ile başvuruyoruz.” yoksa bunun anlamı “Peygamberimizin veya amcasının aracılığı ile senin üzerine yemin ederek istekte bulunuyoruz.” demek değildir.⁸⁹

Eğer sahabeler tarafından yapılan ve Hz. Ömer’in ifadesi ile dile getirilmiş bir örneğini sunduğumuz “tevessül” bu olsaydı, onlar peygamberimizin ölümünden sonra da bunu yapar ve peygamber aracılığı ile dua etmenin çok daha ağırlıklı bir önemi olduğunu iyi bildikleri halde onu bırakıp amcasına başvurmazlardı. Bundan anlaşılıyor ki, sahabelerin anlattıkları “tevessül” ölümlere değil, sadece yaşayanlara dönüktür. Bu da yaşayanların duaları ve şefaati aracılığı ile Allah’a başvurmak demektir. Yaşayanlardan böyle bir şey istenebilir. Fakat ölüden hiçbir şey istenemez. Ne dua ve ne de başka bir şey.⁹⁰

Salih amellerle tevessül yapılabileceğinin bir örneği, geceyi geçirmek için bir mağaraya sığınan ve sabahleyin uyandıklarında mağaranın kapısını tıkayan bir kaya yüzünden içerde mahsur kaldıklarını gören üç yolcu ile ilgili olaydır.⁹¹

Bu üç arkadaş en salih amellerini öne sürerek Allah’a dua etmişlerdi. Çünkü kulun Allah’a “tevessül”, “teveccüh” ederken, O’ndan bir şey dilerken öne sürebileceği en geçerli gerekçe işlemiş olduğu salih amellerdir. Nitekim Yüce Allah şu ayette iman edip salih amel işleyen kullarının isteklerini yerine getireceğini, hatta kendi keremi ile onlara istediklerinden daha fazlasını bağışlayacağını vadedmektedir:

“Allah iman edip salih amel işleyenlerin dualarını kabul eder ve kendi kereminden onlara istediklerinden de fazlasını verir.”⁹²

Bu üç arkadaş da Allah’a ibadet etmek ve O’nun emrine uygun salih ameller yapmak suretiyle, O’ndan dilekte bulunmuş ve O’na yalvararak kendisine dua etmişlerdir.⁹³

⁸⁷ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 314.

⁸⁸ “Ya Rabbi, biz peygamberimizin sağlığında kuraklıkla karşılaşınca peygamberimiz aracılığı ile sana başvurur ve yağmura kavuşturulurduk. Şimdi ise sana peygamberimizin amcası Abbas aracılığı ile başvuruyoruz (tevessül ediyoruz).” (Buhârî, İstiskâ, 3)

⁸⁹ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 314.

⁹⁰ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 315.

⁹¹ Buhârî’nin bir hadis olarak naklettiği olay daha önce zikredilmişti. (Buhârî, İcare, 12)

⁹² Şûrâ, 42/26.

⁹³ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 317, 318.

Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak, O'nun hoşnutluğunu kazandıracak ibadet ve kulluk görevlerini yaparak O'ndan dilekte bulunmak, yani O'na "tevessül" etmek, bu hareketleri O'nun rahmetinin umudu ve azabının korkusu ile yapmakla aynı şeydir. Örnek olarak "Senden şunu şunu diliyorum, çünkü hamd sana özgüdür, Sen bağış bol Allah'sın, göklerin ve yerin yoktan var edicisisin. Ve çünkü sen tek, herkesin ihtiyaçlarının karşılayıcısı, doğurmamış ve doğrulmamış, hiç kimsenin kendisine denk olamayacağı Allah'sın." gibi ifadelerle Allah'ın isim ve sıfatlarını anarak O'na dua etmek, bu isim ve sıfatları sebep olarak öne sürmek anlamına gelir.⁹⁴

Zat ile tevessül anlayışının ortaya çıkardığı diğer bir uygulama ise, kabirlere saygı, kabir ziyaretleri, buralarda mum yakma, ağaçlara bez bağlama ve kabir ehli vasıtasıyla tevessülde bulunmadır. Böyle bir uygulama İslam dini açısından hiçbir delile dayanmaz. Kabirlerle ilgili bir takım batıl inanç ve davranışlar, buralarda gerçekleştirilen bir takım uygulamalar ve bazı aşırılıklar, bu ziyareti asli gayelerinden uzaklaştırmıştır. Tevhid ilkesini esas alan ve şirke götüren bütün yolları kapamaya büyük önem veren İslam dini, vahyin ilk yıllarında kabir ziyaretini yasaklamış, toplum tevhid ilkesini iyice içselleştirdikten sonra müsaade etmiştir. Bu durumu peygamber efendimiz şöyle ifade etmiştir: "Size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık onları ziyaret edebilirsiniz."⁹⁵

Esas itibarıyla kabir ziyaretine muhalif olmayan İbn Teymiyye, ziyarette tevessül ve istimdâd tehlikesi varsa ziyarete de karşı çıkmaktadır. Ona göre önemli olan kabir ziyareti değil, bu ziyaretin maksadı ve gayesidir.⁹⁶ İbret almak gayesiyle müslim-gayr-i müslim ayrımı yapmaksızın herkesin kabri ziyaret edilebilir. Dua etmek, ruhlarına rahmet okumak ve selam vermek maksadıyla sadece Müslümanların kabri ziyaret edilir. Kabirdeki ölülerden yardım istemek, onları duada aracı kılmak, kabirlerin bulunduğu yerlerde kurban kesmek ve namaz kılmak için kabir ziyareti ise, hiçbir şekilde caiz değildir.⁹⁷

Görüşleri dikkate alındığında, İbn Teymiyye'nin tevessüle tamamıyla karşı olmadığı görülmektedir. Onun, özellikle karşı çıktığı tevessül, zat ile yapılan tevessüldür.

İki tarafın delilleri de değerlendirildiğinde görülüyor ki tevessülü savunanların dayandıkları ayetlerden açık bir şekilde zat ile tevessül yapılabileceği sonucunu çıkarmak zordur. Delil olarak verilen hadislerden de, ölmüş olan bir kimseyi aracı koyarak tevessül yapılabileceği sonucu çıkmamaktadır. "İstiskâ" hadisi, yaşayan birinin bir başkası için dua edebileceğini

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Sırat-ı Müstakîm*, c. 2, s. 319.

⁹⁵ İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, (II), (thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâki), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, y.y., tsz., Cenâiz, 47; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc, *es-Sahih*, (V), (thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâki), Dâru İhyâit-Turâsi'i-Arabî, Beyrut, tsz., Küsûf, 36.

⁹⁶ Uludağ, "*İbn Teymiyye*", *İbn Teymiyye Külliyyatı (Mecmu'u Fetava tercümesi için yazılan Giriş)*, (trc.: Komisyon), Tevhid Yayınları, İstanbul 1986, s. 26.

⁹⁷ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-İstincâd bi'l-Makbûr*, el-İdâretü'l-Âmme li't-Tab'i ve't-Tercüme, Riyad 1410, s. 16-25.

ifade ederken, mağarada mahsur kalan üç kişinin anlatıldığı hadis ise, İbn Teymiyye ve onu takip edenlerin de kabul ettiği salih amellerle tevessül yapılabileceğini ifade etmektedir.

5. Tevessül Çeşitleri

Tevessül konusundaki görüşler ve zikredilen deliller dikkate alındığında hüküm bakımından üç farklı tevessül çeşidinden bahsedildiği görülmektedir; meşru, bid'at ve şirk olan tevessül.

5.1. Meşru tevessül

Hakkında Kur'an'dan ve sahih hadislerden açık bir delil bulunan tevessül, meşru tevessül olarak kabul edilmiştir.

a) Allah'ın güzel isimlerinden veya yüce sıfatlarından biriyle O'na tevessül. Örneğin kişinin şöyle dua etmesi gibi: "Allah'ım sen Rahman ve Rahim'sin, senden merhamet diliyorum."⁹⁸ Bu konudaki delil şudur: "En güzel isimler Allah'ındır, o halde O'na o güzel isimlerle dua edin."⁹⁹ Allah'ın yüce sıfatları da buna dâhildir. Cenâb-ı Allah Süleyman (a.s)'ın tevessülünden şöyle söz eder; "Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına kat."¹⁰⁰ Kur'an'da zikredilen diğer peygamberlerin dualarında da bunu açıkça görmekteyiz:

"De ki: "Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!"¹⁰¹, "...Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın" dedi."¹⁰²

b) Dua eden kişinin işlediği salih amel ile tevessülü; "Allah'ım sana olan inancım ve senin için olan sevgimle ve resulüne tabi olmamla beni bağışla." ifadesinde olduğu gibi. Veya duacı, Allah'a olan sevgisi, ondan korkusu ve dilekleri için yaptığı iyi işleri zikreder ve duasında bunlarla tevessül eder.¹⁰³ Konuyla ilgili delil şudur: "Öyle kullar ki, "ey Rabbimiz! İman ettik, öyleyse bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru! derler"¹⁰⁴ Görüldüğü gibi Allah'ın bağışlamasına vesîle kılınmak suretiyle, salih ameller anılarak dua edilebilir. Daha önce zikretmiş olduğumuz, bir mağarada mahsur kalan üç kişinin anlatıldığı hadis de duada salih amellerin anılabileceğine delalet etmektedir.¹⁰⁵

c) Yaşamakta olan salih bir insanın duasıyla yapılan tevessül: Sahabe-i Kiram zor duruma düştüklerinde Rasulullah (s.a.v)'a gider ve ondan kendileri için dua

⁹⁸ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 307, 308; el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Tevessül Çeşitleri ve Hükümleri*, (çev.: M. Emin Akın), Guraba Yayınları, İstanbul, tsz., s. 45; el-Eserî, Abdullah b. Abdulhamid, *Meşru, Bid'at Tevessül Çeşitleri ve Hükümleri*, (çev.: Bilal Kasımoğlu), Guraba Yayınları, İstanbul, tsz., s. 10.

⁹⁹ A'raf, 7/180.

¹⁰⁰ Neml, 27/19.

¹⁰¹ Mü'minun, 23/118.

¹⁰² A'raf, 7/155.

¹⁰³ İbn Teymiyye, *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 306, 307; el-Elbânî, *age*, s. 49; el-Eserî, *age*, s. 10, 11.

¹⁰⁴ Âl-i İmran, 3/16; ayrıca bkz.: Âl-i İmran, 3/53; Bakara 2/285.

¹⁰⁵ Buhârî, İcâre, 12.

etmelerini dilerlerdi.¹⁰⁶ Enes (r.a)'dan nakledildiğine göre, Hz. Ömer b. Hattab - onlara kuraklık bastığında- Abbas b. Abdulmuttalib (r.a) ile istiskâ eder ve şöyle derdi: “Allah’ım biz (zamanında) nebimizle sana tevessül ediyorduk ve sen bize su gönderiyordun. (Şimdi ise) Nebimizin amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize su gönder.” (Enes) diyor ki: “Ve sulanıyorlardı” (yağmur yağıyordu).¹⁰⁷ Bu hadiste kastedilen mana şudur: “Yağmursuz kaldığımızda nebimize (s.a.v) gider, ondan bizim için dua etmesini talep eder ve onun duasıyla sana yaklaşırdık. Şimdi ise o vefat etti. Artık bizim için dua etmesi imkânsız. Bu yüzden amcası Abbas’a yöneliyor ve ondan bizim için dua etmesini diliyor ve onun duasıyla Allah’a yaklaşıyoruz.”¹⁰⁸

5.2. Bid’at tevessül

Bid’at olan tevessül zatlarla, makamla, hürmet, büyüklük ve benzeri şeylerle tevessül etmektir. Şöyle demek gibi; “Allah’ım, Muhammed (s.a.v)’in hürmetine veya Kâbe’nin hürmetine veya benzeri şeylerle senden diliyorum...” Bu tür tevessül, hakkında bid’at olduğuna dair açık delil bulunan tevessüldür. Bu sebeple hiçbir imamdan, cevazlarına dair bir nakil yoktur.¹⁰⁹

Kur’an’da yer verilen, yukarıda örneklerini verdiğimiz peygamber dualarında böyle bir uygulama yoktur.¹¹⁰ Ayrıca peygamberimizin (s.a.v) ashabına öğrettiği dualar, bize bu konuda rehberlik temektedir;

“Yâ Rabbi, benim hatalarımı, bilmeden yaptıklarımı, işimde aşırı gitmemi, ve Senin benden çok iyi bildiğin hallerimi mağfiret eyle...”¹¹¹

“Allah’ım! Sen affedicisin, affi seversin, beni affet.”¹¹²

“Ey kalpleri çekip çeviren Rabbim! Kalbimi dinin üzere sâbit kıl.”¹¹³

Peygamber Efendimizin (s.a.v) hadislerinde farklı ifadelerle birçok dua örneği bulunmaktadır.¹¹⁴ Kur’an’da zikredilen peygamber dualarında ve hadislerde yer almayan birtakım ifadelerle tevessülde bulunmak, dini naslarda örneği olmadığı için bid’at olarak kabul edilmiştir.

¹⁰⁶ el-Eserî, *age*, s. 11, 12.

¹⁰⁷ Buhârî, *İstiskâ*, 3.

¹⁰⁸ İbn Teymiyye, Ebu’l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *el-Fetevâ’il-Kübrâ*, (tah.: Hüseyin Muhammed Mahluf), Dâru’l-Mârifet, Beyrut 1386, c. 2, s. 424; *Mecmû’*, c. 1, s. 223; *Sırât-ı Müstakîm*, c. 2, s. 398; el-Elbânî, *age*, s. 56, 57.

¹⁰⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû’*, c. 1, s. 356; Alûsî, *age*, c. 6, s. 128; el-Eserî, *age*, s. 12-16.

¹¹⁰ Peygamberlerin duaları için bkz.; Mümtehine, 60/4, 5; Bakara, 2/45, 127-129, 153, 250, 286; Mü’minun, 23/118; A’raf, 7/23, 126, 155; Enbiya 21/83, 84, 89; Âl-i İmran, 3/147; Kehf, 18/10; Tâhâ, 20/25-28; Furkan, 25/65, 66; Kasas, 28/16.

¹¹¹ Buhârî, Da’vât, 60.

¹¹² Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, (VI), (thk.: Beşşar Avvâd Ma’ruf), Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1998, Da’vât, 85; İbn Mâce, Dua, 5.

¹¹³ Tirmizî, Da’vât, 125.

¹¹⁴ “Ey Rabbim! Acizlikten, temellikten, korkaklıktan cimrilikten, eli kolu dökülür derecede takatsızlıktan, kasvetten, gafletten, zilletten, azlıktan, meskenetten sana sığınırım...” (Buhârî, Da’vât, 39); ayrıca bkz.; Tirmizî, Da’vât 23; Müslim, Zikir, 13.

5.3. Şirk olan tevessül

Allah'tan başka ölümlerle, dirilerle ve hali hazırda bulunmayanlarla dua etmek ve menfaat sağlamak, sıkıntıları gidermek için onlardan yardım istemek veya onlardan şefaht ve dua dilemek şirk olarak telakki edilmiştir. Bu doğru anlamda tevessül olmamasına rağmen, bazılarınca bu meşru kabul edilerek halka, "Ameli iyi olan herkes ile tevessül edilebilir." anlayışı telkin edilmektedir. Hâlbuki işin gerçeği, bu haram kılınan ve haramlığında icma edilen tevessüldür.¹¹⁵

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın.*"¹¹⁶ "Kimseye" ifadesi belirsiz isimdir ve olumsuzluk ifadesinden sonra gelmektedir. Dolayısıyla bu ifade, Allah'ın tebliğle görevlendirdiği nebîleri kapsadığı gibi Allah ile güçlü bir irtibata sahip olduğu kabul edilen herkesi kapsar. Konuyla ilgili zikredilen diğer başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır:

*"İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez."*¹¹⁷

*"De ki: Öyleyse bana bildirin, Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, onun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar onun bu rahmetini önleyebilir mi? De ki: Bana Allah yeter. Güvenip dayanacaklar, ancak O'na güvenip dayanırlar."*¹¹⁸

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan görüşler ve deliller değerlendirildiğinde kabul gören şu üç tevessül çeşidi ortaya çıkmaktadır: Esmâ-i Hüsnâ (Allah'ın isim ve sıfatları) ile yapılan tevessül, hayatta olan bir insandan dua talebi ve salih amel ile tevessül. Bu üç tevessül çeşidi İslam âlimleri arasında ittifakla kabul görmüş, teşvik ve tavsiye edilmiştir.

Zat ile tevessülde bulunma ise, bazılarınca tenkit edilmekte hatta şirkle suçlanmaktadır. Tenkit edilen ve şirkle suçlanan kimse, mümin olduğunu söyleyen biri olunca iş ciddi, tehlike büyüktür. Çünkü Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Resulullah (s.a.v)'in uyardığı gibi; "*Bir kimseye kâfir, müşrik, münafık veya fasık demek sözde kalmaz, hüküm iki taraftan birisine ait olur. Karşı tarafta söylenen durum yoksa söz sahibine döner.*"¹¹⁹

Şunu ifade etmek gerekir ki, her iki tarafta kimi noktalarda aşırıya gitmişlerdir. İbn Teymiyye ve taraftarları zat ile tevessül yapanları şirk ile itham ederken, kabul eden taraf ise ameli iyi olan herkesle tevessül yapılabilir diyerek, cahil halkın bunu yanlış uygulayabileceğini hesaba katmamışlardır. Böylece tevhid inancına zarar verebilecek türden aşırı uygulamalara zemin

¹¹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû'*, c. 1, s. 359; el-Eserî, *age*, s. 16-18.

¹¹⁶ Cin, 72/18.

¹¹⁷ Zümer, 39/3.

¹¹⁸ Zümer, 39/38; ayrıca bkz.; Yunus, 10/18; Ahkâf, 46/4-6.

¹¹⁹ Buhârî, Edeb, 73.

oluşturmuşlardır. Ancak, böyle yanlış bir uygulamadan ötürü mümin olduğunu iddia eden birini şirke suçlamanın aşırı bir yaklaşım olduğu kabul edilmelidir. Diğer taraftan bu uygulamayı belli sınırlar dâhilinde yapmak yerine genellemek, toplumda tevhid inancını yaralayacak bir tutum olmaktadır.

Günümüzde insanların, kabir ve türbe ziyaretlerinde ibret almak ve ölmüş olan kimse için dua etmek dışında aşırı birtakım davranışlarda buldukları görülmektedir. Türbeleri mesire alanlarına çevirmek, belirli zamanlarda (sınav öncesi, sünnet, düğün, adak, hastalık vb.) türbeleri ziyarete gitmek, orada kurbanlar kesmek, dileklerin kabulü için mum yakma ve ağaçlara bez bağlama gibi yöntemlere başvurmak bu aşırılıklardan bazılarıdır. İnsanlar farkında olmadan tevhid ilkesine aykırı olacak davranışlarda bulunmaktadırlar. Dualarının kabulü için türbede yatan kişileri aracı kılmak, türbelerde yapılan duaların daha makbul olacağını düşünmek şirke kapı aralamaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslam'ın tevhid inancı, insana özgürlük sağlar. Allah'tan başka bir şeye tapmama, insan ruhunu özgürleştirir. Bu inanç, insanları tanrılaştırmayı da ortadan kaldırır. Tevhid, Allah ile kul arasında her türlü aracılığı ortadan kaldırır. Bundan dolayı Kur'an'dan çıkarılabilecek ve tevhide en uygun olan tevessül; Allah'ın isimleri, iman ve salih amel ile yapılan tevessüldür.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Alûsî, Ebu'l-Fadl Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve seb'il-Mesânî*, Dâr'u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an'da Allah-İnsan İslam Düşüncesinde Islah*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- Bayındır, Abdülaziz, *Duada Evliyayı Aracı Koyma Ve Şirk*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İmam İbn Teymiyye*, (çev.: Nusreddin Bolelli vd.), İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul 1988.
- el-Beydâvî, Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Elbânî, Muhammed Nasıruddîn, *Tevessül Çeşitleri ve Hükümleri*, (çev.: M. Emin Akın), Guraba Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-Eserî, Abdullah b. Abdulhamid, *Meşru, Bid'at Tevessül Çeşitleri ve Hükümleri*, (çev.: Bilal Kasımoğlu), Guraba Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Kahraman yayınları, İstanbul 1986.
- el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Mektebetü't-Tevfikıyye, Kahire, tsz.

- en-Neseфі, Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l Fikr, Beyrut 1999.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'ul-beyân fi Te'vîli'l Kur'an*, (tah.: Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, tsz.
- İbrahim, Mustafa, Ahmet Hasan ez-Ziyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemu'l Vasît*, Çağrı yayınları, İstanbul 1996.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 1998.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail ed-Dimaşkî, *Tefsîr-u İbn Kesir*, Dâr'u İbn Kesir, Beyrut 2001.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, (II), (thk.: Muhammed Fuâd Abdalbâki), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, y.y., tsz.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâr'u Sadr, Beyrut tsz.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed, *Dua ve Tevhid*, (çev.: Abdi Keskinsoy), Pınar Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, *el-Fetevâ'il-Kübrâ*, (tah.: Hüseyin Muhammed Mahluf), Dâru'l-Mârife, Beyrut 1386.
- _____, *Ziyâretü'l-Kubûr ve'l-İstincâd bi'l-Makbûr*, el-İdâretü'l-Âmme li't-Tab'i ve't-Tercüme, Riyad 1410.
- _____, *Mecmû'u Fetavâ*, Dâr'u Âlimi'l Kütüb, Riyad 1991.
- _____, *Tevhîd-i Esmâ ve's-Sıfat (İsim ve Sıfat Tevhidi)*, (trc.: Heyet), Tevhid Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, *Sırât-ı Müstakîm*, (çev.: Salih Uçan), Pınar Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, *Kâide-i Celile fi't-Tevessül ve'l-Vesîle*, Beyrut 1390.
- İncil*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1991.
- İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed*, Denge Yayınları, İstanbul 2003.
- Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. El-Haccâc, *es-Sahih*, (V), (thk.: Muhammed Fuâd Abdalbâki), Dâru İhyâit-Turâsi'i-Arabî, Beyrut, tsz.
- Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l-Menâr*, (nşr.: Heyet), y.y., 1990.
- Selvi, Dilaver, "Tevessül ve Vesîle", *Semerkand Dergisi*, Nisan 2000.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *ed-Dürrü'n-Nadîd fî ihlâs-ı kelimeti't-tevhîd*, Beyrut, tsz.

Tıblavî, Mahmud Sa'd, *İbn Teymiyye'de Tasavvuf*, (çev.: Ali Durusoy), İnsan Yayınları, İstanbul 1989.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, (VI), (thk.: Beşşar Avvâd Ma'ruf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.

_____, *“İbn Teymiyye”, İbn Teymiyye Külliyyatı (Mecmu'u Fetava tercümesi için yazılan Giriş)*, (trc.: Komisyon), Tevhid Yayınları, İstanbul 1986.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Teveşül”, DİA, İstanbul 2012, XLI.

Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Tasavvufla ilgili Sorular-Cevaplar*, (Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî'nin *el-Luma* adlı eserin tercümesi ile beraber), Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.